

УДК 94:316.334.56(477.82)«18/19»

Леснича П. С.,
аспірантка кафедри всесвітньої історії,
Східноєвропейський національний університет
ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк),
paulina_2014@ukr.net

Просторова семантика міст Волинської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.)

Вивчено проблему семантичного наповнення просторової структури міських поселень Волинської губернії другої половини XIX – початку XX ст.

Метою роботи є узагальнюючий аналіз просторової семантики міст Волинської губернії. З'ясовано, що впродовж майже усього досліджуваного періоду кількість офіційних міст була сталою, і лише на початку XX ст. статус міста отримав Здолбунів. Впорядкування внутрішнього міського простору перебувало у віданні міських громадських управлінь. Саме за рахунок міських коштів відбувалося брукування вулиць та майданів, а за посередництвом приписів місцевої влади здійснювалося централізоване унормування найменувань вулиць та нумерації будинків. В той же час до початку Першої світової війни процес впорядкування міського простору так і не був завершений, причиною чого часто ставала відсутність необхідного фінансування з міської скарбниці.

Ключові слова: Волинська губернія, міста, семантика, простір, планування, вулиці та майдани.

Міста як середовища безпосереднього проживання та, відповідно, відображення особливостей повсякденного життя їх мешканців, потребують окремого вивчення. Усе це втілювалося та виражалося у специфіці унормування та впорядкування міського простору. Дослідження семантичних особливостей просторової характеристики міст Волинської губернії другої половини XIX – початку XX ст. дає змогу окреслити вплив тогочасного соціуму на формування середовища, у якому воно проживало. Це також період зародження нового типу міського мешканця з притаманним йому відповідним життєвим укладом, світоглядом та менталітетом.

Наразі проблема просторової семантики міських поселень Волинської губернії кінця XIX – початку XX ст. ще не була предметом спеціального історичного дослідження. Наявні наукові розвідки висвітлюють лише окремі аспекти окресленого питання. Так, О. Прищепа у ряді праць розглянула особливості планування та забудови волинських міст [20; 21]. Процесу становлення Житомира як губернського центру присвячений доробок О. Маркевич [16].

Метою дослідження є узагальнюючий аналіз просторової семантики міст Волинської губернії упродовж другої половини XIX – початку XX ст.

Єдиного підходу до визначення поняття «місто» наразі немає, втім більшість дослідників погоджуються з тим, що універсальної дефініції й не може бути; в кожному конкретну епоху його зміст різнився залежно від тогочасної дійсності [17]. Видимими ознаками наявності того чи іншого населеного пункту є його територіальні межі та простір, який він займає. Саме просторова семантика міста є визначальним фактором, що відокремлює його від сільської периферії.

Адміністративно Волинська губернія остаточно склалася у 1797 р. Тоді ж було унормовано її поділ на 12 повітів, центрами яких стали міста Володимир–Волинський, Дубно, Житомир, Заслав, Ковель, Кременець, Луцьк, Овруч, Острів, Новоград–Волинський, Рівне та Старокостянтинів, отримавши статус повітових. Усі інші міські поселення були віднесені до розряду містечок. У 1903 р. статус

позаштатного міста отримав також Здолбунів (Острозького повіту) [22, арк. 106].

Губернським центром початково мав стати Звягель, який був викуплений у приватного власника та перейменований в Новоград–Волинський, але у зв'язку з відсутністю тут необхідних приміщень для адміністрації губернії вона тимчасово перебувала у Житомирі [14, с. XXX–XXXI]. У 1802 р. було остаточно вирішене питання переходу його від приватного власника гр. Ю. Глінського у підпорядкування держави, за що останньому було сплачено значні кошти, а імператорським наказом від 24 червня 1804 р. Житомир був остаточно утверджений у статусі губернського міста [16, с. 270].

Усі офіційні міста Волині мали тривалу історію свого існування та були засновані ще до періоду входження цих земель до складу Російської імперії. Виняток становив лише Здолбунів. Вперше мова про надання йому статусу міського поселення була піднята ще у 1897 р., коли тодішній волинський губернатор, подаючи дані до Міністерства внутрішніх справ про населенні пункти при залізничних станціях, виділив його як найбільш заселене та забудоване серед таких в губернії [22, арк. 1]. У 1900 р. до згаданого міністерства було подано прохання одного з власників Здолбунова (дійсного статського радника Хом'якова) про перетворення цього населеного пункту на міське поселення. Вирішення питання сповільнювалося через те, що не уся залюднена частина майбутнього міста перебувала лише у власності Хом'якова. До неї прилягали також землі селян, залізничного відомства та Акціонерного товариства портланд–цементного заводу «Волинь» [22, арк. 7]. Остаточне рішення було прийняте лише у 1903 р.: поселенню «при станції «Здолбунів», Південно–Західної залізниці, що розташоване в Острозькому повіті Волинської губернії, на землях дійсного статського радника Хом'якова, величиною близько 56 десятин (одна десятина дорівнює 1,09 га – авт.), з ділянкою землі Акціонерного товариства портланд–цементного заводу «Волинь», яка до них прилягає, величиною близько 12 десятин – надати ступінь позаштатного міста з назвою «Здолбунів» [22, арк. 106].

Міські поселення Волинської губернії упродовж майже усього періоду входження цих земель до складу Російської імперії вирізнялися невпорядкованістю внутрішнього простору, що було викликано відсутністю регулярного планування та організацією його відповідно до функціональних потреб.

Відповідно до міських положень 1870 р. та 1892 р. функція розробки планів та приведення до норми міського простору була покладена на новоутворені органи місцевих органів влади [1, с. 823; 2, с. 423]. Лише у кінці XIX ст. в окремих містах губернії були затверджені нові плани їх забудови. Інші ж, як, до прикладу, Луцьк, користувалися тими, що були затверджені в 60–ті рр. XIX ст. [8, арк. 45].

Кількість вулиць у міських поселеннях Волинської губернії не була сталою і зростала внаслідок розширення території чи впорядкування просторової структури. До прикладу, в 1906 р. в губернському центрі налічувалося 69 вулиць та 14 провулків [18, с. 133–134], то в 1912 р. – уже 93 і 97 відповідно [19, с. 156–157]. В інвентарній книзі Луцька за 1885 р. йшла мова лише про дев'ять вулиць, хоча у тексті згадуються й інші [5, арк. 53в–63в].

Складовою міського простору були також майдани, назви яких часто свідчать про їх функціональне призначення чи розташування на них сакральних будівель (Торговий, Сінний, Ярмарково–Мальованський [19, с. 157], Парадний, Соборний [5, арк. 53в] тощо).

Загалом, зовнішній вигляд волинських міст був далекий від ідеального. Так, у 1896 р. волинський губернатор, оглядаючи губернію, звернув увагу, що «церкви в Ковелі та Володимир–Волинському бідні» [11, арк. 25], «в м. Дубно собор потребує ремонту і не має жодних прибутків» [11, арк. 25], а «м. Рівне утримується вкрай неохайно, випорожнення валяються на вулицях» [11, арк. 27].

Ситуація кардинально не змінилась і на початку XX ст. У 1904 р., інспектуючи міські поселення Київської, Подільської та Волинської губерній, генерал–губернатор відзначив, що «криві та вузькі вулиці, проведені у більшості випадків без будь–якого плану, скупченість садибних будівель, зведених з недоброякісних матеріалів з очевидними відхиленнями від вимог будівельного статуту, бруд на майданах, вулицях і обійстях, звалища нечистот біля житла, а в інших випадках в річку, неохайне утримання колодязів питної води – все це можна спостерігати в містах та містечках Південно–Західного краю, не виключаючи навіть великих повітових міст» [23, арк. 31].

Контроль над дотриманням порядку у містах був покладений на місцеві громадські управління. У їхньому віданні було: «утримання вулиць, майданів, бруківки, тротуарів, міських громадських садів, [...], стічних труб, каналів, ставків, каналів і протоків, [...], а також освітлення міста» [1, с. 823] та «пошук способів для поліпшення місцевих умов із санітарного боку» [2, с. 433]. Відповідно, міські управління мали виділяти кошти на брукування та впорядкування вулиць. Усе це вимагало залучення значного фінансування з міської скарбниці і часто ставало непосильним завданням для влади. До прикладу, у 1888 р. міський голова Луцька, звітуючи перед міською думою, зазначив, що «[...] будучи незабрукованою (Ковельська вулиця – авт.), знаходиться у вкрай незадовільному стані, так що проїзд нею навесні, восени і дощовий час ускладнений [...]». Стан означеної вулиці підтримується звезенням у дуже зруйновані місця сміття, але цим вона мало покращується; внаслідок великого руху нею утворюються ями, що стає причиною перекидання екіпажів з пасажирами [...]» [4, арк. 27]. Ситуація не зазнала суттєвих змін й у наступні роки. У 1914 р. в міську управу надійшла скарга від начальника штабу 11–ї піхотної дивізії щодо стану цієї ж вулиці: «Вважаю за необхідне довести до відома [...], що ділянка Староковельської вулиці [...] знаходиться в жахливому становищі. Візники відмовляються везти до будинку адмірала Кононова, зупиняються біля поліцейської частини; віз з дровами чи будь–яким іншим важким вантажем проїхати там не може через страшне болото, що утворюється на цій ділянці вулиці. Вважаю, що подібне явище не можливе не лише для міста, що має електричне освітлення, а навіть для глухого села» [9, арк. 211].

Проблеми, з якими стикалися мешканці Луцька, були типовими для усіх без винятку міських поселень Волинської губернії. Те саме було навіть у губернському центрі: «на Соборній вулиці (1908 р. – авт.) правий бік знаходиться у вкрай небезпечному для тих, хто

проїжджає, стані, весь цей бік вкритий суцільними вибоїнами та глибокими ямами, наповненими водою; особливо жажливий стан вулиці навпроти міського скверу, біля якого, окрім бруківки, і тротуар ніколи не прибирається, тож на ньому накопичилось в кілька вершків (один вершок дорівнює 4,4 см – авт.) льоду, тому публіка ковзається та падає» [10, арк. 14], а «майже в центрі міста серед вулиці (Хлібної – авт.) тонуть діти та стоїть болото, і місто жодних заходів не застосовує для порятунку обивателів» [10, арк. 104].

Загалом, справа з облаштуванням вулиць та майданів волинських міст частково була вирішена лише на початку XX ст. Так, якщо у 1883 р. у більшості повітових центрів губернії була лише одна–дві бруковані вулиці, а у Володимир–Волинському, Овручі та Старокостянтинові – жодної [14, с. 351], то у 1910 р. Рівне було забруковане на 90%, а Житомир – на 89% [3, с. 687].

До питань упорядкування міського простору належала й проблема унормування найменувань вулиць та майданів. Поряд зі стародавніми назвами з'являлись нові, приурочені до відзначення певних пам'ятних дат чи подій російської історії або увіковічення політичних та громадських діячів імперії. Так, у 1912 р. в Рівному ряд вулиць були перейменовані у Бородінську, Кутузовську, Партизана Давидова, а у Луцьку – в ім'я Миколи II та Олександра I [20, с. 209].

На часі стала також потреба у введенні обов'язкової нумерації міських будівель. Так, у 1902 р. Луцька міська дума підтримала пропозицію міської управи щодо «встановлення на перехрестях вулиць табличок з означеними назвами вулиць, а також щодо введення нумерації будинків, разом з тим спроектована наступна обов'язкова постанова: кожен домовласник зобов'язаний обладнати свою садибу вуличним ліхтарем зі звичайним склом, на якому з двох боків має бути синьою олійною фарбою зазначені назва вулиці, номер та прізвище домовласника, і ліхтар цей має вночі освітлюватись [...]» [7, арк. 363в].

У 1913 р. Острозьким спрощеним міським управлінням була розроблена «Обов'язкова постанова про нумерацію садиб, будинків і крамниць в м. Острозі», яка передбачала, що «кожен домовласник нерухомого майна в м. Острозі, хто б це не був: приватна особа, казна чи інше відомство, установа, товариство чи компанія, зобов'язаний прикріпити по фронту вулиці на своєму будинку і крамниці, а в незабудованих місцях на паркані своєї садиби біля воріт дощечку з назвою вулиці та номером майна за вказівкою міського управління» [24, арк. 72].

Міською владою більшості волинських міст впродовж початку XX ст. були введені у дію схожі постанови, що мали на меті значно спростити орієнтацію в них як для самих мешканців, так і для гостей. Саме в цей час здійснено й традиційний на сьогодні розподіл номерів на парні та непарні, відповідно до сторони вулиці [12, арк. 148].

Запровадження технічних новацій у повсякденне життя містян також відобразилося на зовнішньому вигляді міських поселень. Так, з кінця 50–х рр. XIX ст. на вулицях волинських міст з'являються телеграфні стовпи, облаштуванням яких займалося Головне управління шляхів сполучення і публічних будівель. Загалом це нововведення викликало як незрозуміння

(устаткування телеграфів часто пошкоджувалося місцевими жителями [20, с. 188]), так і зацікавлення серед міського люду: «в ці перші дні можна було часто побачити цікавих, що притуляли вуха до стовпів та зосереджено слухали. Тогочасна чутка передбачила задовго відкриття телефонів: говорили, що за допомогою дроту розмовляють, а так як його вели до кордону, то й виникла природна думка, що це наш цар буде розмовляти про справи з іноземними царями» [15, с. 71]. З запровадженням електричної та телефонної мереж у волинських містах їх кількість відповідно зросла.

Звичною ознакою сучасного міста є наявність численних зелених насаджень, парків та скверів. В міських поселеннях Російської імперії озеленення мало на меті, окрім впорядкування території, також забезпечення санітарного стану, тобто «оздоровлення міста» [13, арк. 99]. Облаштуванням нових та утриманням уже наявних міських парків та скверів, чи, послуговуючись тогочасною термінологією, садів, займалися як міські управління, так і приватні особи та організації. У переважній більшості міст губернії були сквери та парки, які віддавалися у відкуп бажаючим для влаштування тут розваг міських мешканців. У Луцьку на міський сад був перетворений один із майданів міста [6, арк. 45].

Таким чином, упродовж досліджуваного періоду кількість офіційних міст Волинської губернії збільшилася до тринадцяти, за рахунок надання Здолбунову статусу позаштатного міста Острозького повіту. В той же час їх зовнішній вигляд та унормування внутрішнього простору знаходилися у досить незадовільному стані, що викликало незадоволення як самих містян, так і вищих чиновників губернії.

На початку XX ст., завдяки впровадженню в дію обов'язкових постанов міських управлінь, міська просторова структура поступово почала набирати впорядкованого характеру, а з зростанням чисельності міського населення збільшувалась й кількість будівель житлового та нежитлового призначення, значна частина яких збереглась у волинських містах і до сьогодні.

Список використаних джерел

1. Высочайше утвержденное Городовое Положение 16/28 июня 1870 г. // Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. – СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1874. – Т. XLV. – Отделение первое. – 1870. – №48498. – С.821–839.
2. Высочайше утвержденное Городовое Положение 11 июня // Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. – СПб.: [б. и.], 1895. – Т. XII. – 1892. – №8708. – С.430–456.
3. Города России в 1910 году. – СПб.: Центр. статист. ком. МВД, 1914. – 1158 с.
4. Державний архів Волинської області. – Ф.3. – Оп.1. – Спр.28.
5. Там само. – Спр.112.
6. Там само. – Спр.544.
7. Там само. – Спр.546.
8. Там само. – Спр.1053.
9. Там само. – Спр.1133.
10. Державний архів Житомирської області. – Ф.62. – Оп.1 (дод.). – Спр.143.
11. Там само. – Ф.70. – Оп.1. – Спр.543.
12. Там само. – Ф.161. – Оп.1. – Спр.9.
13. Державний архів Тернопільської області. – Ф.242. – Оп.1. – Спр.64.
14. Забелин А. Военно-статистическое обозрение Волынской губернии. – К., 1887. – Ч.1 – 365 с.

15. Короленко В. Собрание сочинений: В 5 т. / В. Короленко // Редколл. Г. Бялый, Г. Иванов, В. Туниманов; сост. Б. Аверин. – Л.: Худож. лит., 1990. – Т.4: История моего современника: К.1, 2 / Подгот. текста, примеч. Б. Аверина. – 656 с.

16. Маркевич О. В. Становлення Житомира губернським центром як фактор формування культурного побуту його городян // Джерела локальної історії. Культурний побут городян XVIII – першої половини XX ст. Збірник наукових праць / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – С.264–279.

17. Миронов Б. Город из деревни: чetyреста лет российской урбанизации / Б. Миронов // Отечественные записки. – 2012. – №3 (48). – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/oz/2012/3/m45.html>

18. Памятная книжка Волынской губернии на 1908 год. – Житомир: Изд. Вол. губерnsk. статист. ком., 1907. – 576 с.

19. Памятная книжка Волынской губернии на 1914 год. – Житомир: Изд. Вол. губерnsk. статист. ком., 1913. – 548 с.

20. Прищепа О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. П. Прищепа. – Рівне: ПП ДМ, 2010. – 287 с.

21. Прищепа О. П. Планування та забудова міських поселень на Волині в практичній діяльності міських органів самоврядування (XIX – початок XX ст.) / О. П. Прищепа // Архітектурна спадщина Волині: зб. наук. праць / М–во освіти і науки України, Нац. ун–т водного господарства та природокористування, кафедра архітектури. – Рівне: ПП ДМ, 2008. – С.80–85.

22. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф.442. – Оп.653. – Спр.121.

23. Там само. – Оп.657. – Спр.66.

24. Там само. – Оп.666. – Спр.26.

References

1. Vysochajshe utverzhdennoe Gorodovoe Polozhenie 16/28 ijunja 1870 g. // Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sbornie vtoroe. – SPb.: Tip. II Otdelenija Sobstvennoj Ego Imperatorskogo Velichstva Kanceljarii, 1874. – T. XLV. – Otdelenie pervoe. – 1870. – №48498. – S.821–839.
2. Vysochajshe utverzhdennoe Gorodovoe Polozhenie 11 ijunja // Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sbornie tret'e. – SPb.: [b. i.], 1895. – T. XII. – 1892. – №8708. – S.430–456.
3. Goroda Rossii v 1910 godu. – SPb.: Centr. statist. kom. MVD, 1914. – 1158 s.
4. Derzhavnyj arhiv Volyns'koi oblasti. – F.3. – Op.1. – Spr.28.
5. Tam samo. – Spr.112.
6. Tam samo. – Spr.544.
7. Tam samo. – Spr.546.
8. Tam samo. – Spr.1053.
9. Tam samo. – Spr.1133.
10. Derzhavnyj arhiv Zhytomyrs'koi oblasti. – F.62. – Op.1 (dod.). – Spr.143.
11. Tam samo. – F.70. – Op.1. – Spr.543.
12. Tam samo. – F.161. – Op.1. – Spr.9.
13. Derzhavnyj arhiv Ternopil's'koi oblasti. – F.242. – Op.1. – Spr.64.
14. Zabelin A. Voenno-statisticheskoe obozrenie Volynskoj gubernii. – K., 1887. – Ch.1 – 365 s.
15. Korolenko V. Sbornie sochinenij: V 5 t. / V. Korolenko // Redkoll. G. Bjalyj, G. Ivanov, V. Tunimanov; sost. B. Averin. – L.: Hudozh. lit., 1990. – T.4: Istoriya moego sovremennika: K.1, 2 / Podgot. teksta, primech. B. Averina. – 656 s.
16. Markevych O. V. Stanovlennja Zhytomyra gubernskym centrom jak faktor formuvannja kul'turnogo pobutu joho gorodjan // Dzherela lokal'noi istorii'. Kul'turnyj pobut gorodjan XVIII – pershoi polovyny XX st. Zbirnyk naukovykh prac' / Instytut ukrai'ns'koi arheografii' ta dzhhereloznavstva im. M. S. Grushevs'kogo NAN Ukra'ny. – S.264–279.
17. Mironov B. Gorod iz derevni: chetyresta let rossijskoj urbanizacii / B. Mironov // Otechestvennye zapiski. – 2012. – №3 (48). – Rezhym dostupu: <http://magazines.russ.ru/oz/2012/3/m45.html>
18. Pamjatnaja knizhka Volynskoj gubernii na 1908 god. – Zhitomir: Izd. Vol. gubernsk. statist. kom., 1907. – 576 s.
19. Pamjatnaja knizhka Volynskoj gubernii na 1914 god. – Zhitomir: Izd. Vol. gubernsk. statist. kom., 1913. – 548 s.
20. Pryshhepa O. P. Mista Volyni u drugij polovyni XIX – na pochatku XX st. / O. P. Pryshhepa. – Rivne: PP DM, 2010. – 287 s.

21. Pryshhepa O. P. Planuvannya ta zabudova mis'kyh poselen' na Volyni v praktychnij dijalt'nosti mis'kyh organiv samovrjaduvannya (XIX – pochatok XX st.) / O. P. Pryshhepa // Arhitekturna spadshhyna Volyni: zb. nauk. prac' / M–vo osvity i nauky Ukrainy, Nac. un–t vodnogo gospodarstva ta pryrodokorystuvannya, kafedra arhitektury. – Rivne: PP DM, 2008. – S.80–85.

22. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrainy, m. Kyi'v. – F.442. – Op.653. – Spr.121.

23. Tam samo. – Op.657. – Spr.66.

24. Tam samo. – Op.666. – Spr.26.

Lesnycha P. S., postgraduate student of the department of word history, Lesya Ukrainka Eastern European National University (Ukraine, Lutsk), paulina_2014@ukr.net

The semiotics of the urban space of the Volyn province (the end of the XIX – the beginning of the XX century)

The article is devoted to the study of the problem of semantic filling of the spatial structure of urban settlements of the Volyn province (the end of the XIX – the beginning of the XX century).

The purpose of the work is a general analysis of the spatial semantics of the cities of Volyn province. During the whole of the investigated period the number of official cities was constant, and only at the beginning of the 20th century Zdolbunov was received the status of the city. The regulation of the inner city space was directed by the city public administrations. It was at the expense of the city's funds that the streets and squares were used, and, through the local authorities' orders, a centralized regulation of street names and house numbering was carried out. At the same time, before the start of the First World War, the process of streamlining the urban space was never completed, the reason of this was the lack of necessary funding from the city treasury.

Keywords: Volyn province, cities, semiotics, space, planning, streets and squares.

* * *

УДК 101.17.37

Житник Л. О.,

Чернігівський національний педагогічний
університет ім. Т. Шевченка (Україна, Чернігів),
gileya.org.ua@gmail.com

Розвиток освіти в общинах старообрядців в другій пол. XIX – поч. XX ст. та їх внесок в історію педагогіки України

Висвітлюється історія розвитку навчання і освіти в общинах старообрядців в другій пол. XIX – поч. XX ст. та виділяються її ідейні зв'язки з історією педагогічної думки України. Посилаючись на монографічні дослідження істориків та педагогів, зроблено відповідні висновки про рівень навчання освіти і виховання в середовищі старообрядців. Наголошено, що наявна джерельна база та історичні факти, дають можливість науковцям прослідкувати розвиток освіти в общинах старообрядців в другій пол. XIX – поч. XX ст. та відобразити їх внесок в історію педагогіки України.

Ключові слова: історія, педагогіка, освіта, виховання, старообрядці.

В історії педагогічної думки України, зокрема «радянського» періоду ми можемо знайти багато прикладів негативної характеристики навчально–освітнього розвитку в общинах старообрядців. Адже історики і педагоги тієї доби свої методологічні підходи та принципи історичного дослідження будували відповідно до ідеології, котра, не зважаючи на факти, повинна була возвеличувати «радянську» систему світи, а всі інші, особливо пов'язані з релігійною вірою, критикувалися. Тому позбавлені ідеологічних кліше, або незаангажовані історико–педагогічні дослідження, в яких висвітлено період в історії педагогічної думки старообрядців з другої половини XIX – початку XX століть, з'являються лише після здобуття Україною незалежності.

Саме через це, на нашу думку, монографічні роботи українських науковців останніх років: Ю. В. Волошина [1], П. В. Єремеева [2], О. А. Пригаріна [3], С. В. Таранця [4], дають можливість сучасним дослідникам зрозуміти увесь спектр проблем пов'язаних з історією життя старообрядців та їх навчально–освітнім розвитком. Зокрема, Ю. Волошин зробив детальний історико–демографічний аналіз життя розкольників–старовірів Північної Гетьманщини. П. Єремеев дослідив соціальну структуру та кількісні характеристики старообрядців Харківської губернії (1825–1917 рр.). О. Пригарін висвітлює процес формування етноконфесійної спільноти старообрядців у нижньому Подунав'ї (другої половини XVIII – першої половини XIX століть). С. Таранець охарактеризував джерельну базу з історії старообрядництва Правобережної України кінця XVIII – початку XX століть.

Проте, віддаючи належну шану нашим українським науковцям–історикам за їх вагомий внесок в справу висвітлення історії життя і діяльності старообрядців на території сучасної України, слід наголосити, що проблематика пов'язана з історією навчально–освітнього розвитку общин старообрядців періоду з другої половини XIX – до початку XX ст., на нашу думку, потребує більш ґрунтовного дослідження.

Виходячи з цього, метою нашої статті є аналіз історії розвитку навчання і освіти в общинах старообрядців в період з другої половини XIX – початку XX ст. та виділення її ідейних зв'язків з історією педагогічної думки України. Поставлена мета нашої розвідки націлює нас на вирішення таких завдань:

1. Проаналізувати джерельні дані пов'язані з історією розвитку навчання і освіти в общинах старообрядців в період з другої половини XIX – поч. XX ст.

2. Розкрити ідейні зв'язки навчально–освітньої системи старообрядців з історією педагогічної думки України.

Рухаючись в окресленому історико–дослідницькому річчизі, ми ставимо за мету на належному науковому рівні проаналізувати дані з досліджень пов'язаних з громадами старообрядців на території сучасної України істориків і педагогів, як минулих століть, так і наших сучасників. Це дозволить нам в історико–педагогічному ракурсі відобразити реальний внесок старообрядців в навчально–освітній розвиток людей, які жили в населених пунктах України в різні періоди нашої історії.

Адже, історія нашої української освіти, світського чи релігійного характеру, в багатьох аспектах пов'язана з європейською історією. Тому, досить доречно з цього приводу висловився в XIX ст. К. Д. Ушинський: «Кожний освічений народ тільки тоді має значення в науці, коли збагачує її істинами, які лишаються такими для всіх народів» [5, с. 43].

Ми, враховуючи слова видатного українського педагога, вважаємо, що сьогодні багато українських істориків, дослідників навчально–освітнього розвитку громад старообрядців, мають за мету відобразити дійсний процес навчання, освіти і виховання в середовищі старообрядців в минулому та його зв'язок з європейською історією. Саме тому і нас зацікавила дана проблема, бо життя старообрядців на території України в XIX – поч. XX ст., було нерозривно пов'язане з буттям українського народу. При цьому між людьми відбувався